

УДК 340.15 – 055.26 (1-87)

Щербак К.А., студентка гр. КЮ-181

Козинець І.Г., ст. викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РИМСЬКОЇ ЖІНКИ

Правове становище жінки у римському суспільстві викликає значний інтерес та чимало запитань як у науковців, так і інших зацікавлених осіб. У значній мірі це обумовлено потребою визначення сучасних проблем гендерної рівності та з'ясування тенденцій поступового підвищення ролі та цінності жінки у суспільному та політичному житті. Оскільки через історичну призму вдається уникнути більшості помилок у майбутньому.

Аналіз першоджерел свідчить про різне становище жінки у римському суспільстві протягом всього періоду його існування. Варто зазначити, у Стародавньому Римі жінки мали обмежені права, відносно з правовим становищем чоловіків, але жінки не була повністю безправною. Як правило, жінка перебувала під владою батька, а згодом свого чоловіка, опікуна. Дуже часто жінки піддавались певним обмеженням та заборонам, але жінку шанували, вона займала високе суспільне становище. Правове становище жінки у приватному праві змінювалося в зв'язку зі зміною суспільних та економічних періодів розвитку римської держави. Ці зміни позначалися на правовій активності жінки і були етапами переходу жінки від недієздатності у приватному праві в архаїчні часи до її дієздатності в часи пізньої республіки та імперії. Проте в політичних відносинах жінка була позбавлена прав.

Дитинство та виховання у Стародавньому Римі визначалися соціальним статусом, матеріальною забезпеченістю та статтю. У ранньому віці правове становище дочок мало чим відрізнялося від синів. Деякі дівчата навчалися в загальноосвітній школі, але дуже часто освіта дівчат обмежувалася лише

початковою школою. Серед жінок нижчого соціального статусу освіта обмежувалася знаннями про роль жінки у шлюбі та, власне, її роботою в домі. Тобто освіта формувала жінкам їхню певну гендерну та соціальну роль та була орієнтована на розвиток «чоловічої гідності», тобто більше орієнтована на чоловіків. Життя хлопчиків та дівчат починали різко відрізнятися після того, як вони виростили із перехідного віку, згадки про жінок частіше підкреслюють їхні якості як домогосподарок, аніж інтелектуальні досягнення. Як доньки, так і сини були суб'єктами *patria potestas*; сім'я, де владою володіє їх батько як голова сім'ї (*pater familia*), який і визначає їх долю. Якби батько помер та не залишив заповіт, право дочки ділити сімейне майно було на рівні із сином, хоча законодавство другого століття до н.е. намагалося це обмежити. Незалежно від правового статусу, дочки - є не менш шановані в римській сім'ї, ніж сини. Якщо дівчина досягала 12 років, то її віддавали заміж, як правило з ініціативи батька. Жінки носили те ім'я, яке їм присвоювалося у побуті, з приєднанням у родовому відмінку імені батька або чоловіка, під владою якого жінка перебувала, тобто дочка або дружина такого-то [1].

Правове становище заміжньої римської жінки залежало від виду шлюбу. У стародавньому праві дружина при вступі в шлюб потрапляла під владу чоловіка, *manus mariti*, вона вважалася *filiae loco* щодо чоловіка, *sororis loco* щодо своїх дітей. Юридичне становище її в загальному було таке ж, як і підвладних дітей. Але ще в республіканському періоді, поряд із суворим шлюбом *cum manu*, склався новий шлюб *sine manu*, при якому дружина не підкорялася владі чоловіка [2, с. 272].

У шлюбі *cum manu* дружина перебувала повністю під владою чоловіка на однакових умовах з його дітьми. Вона не мала юридичної самостійності та була повністю позбавлена правоздатності. Дружина вважалася річчю: її дозволялося продавати (в рабство), витребувати з будь-якого місця перебування в такий спосіб, як і річ (віндикація), нарешті, не існувало перешкод для покарання дружини, аж до страти. Міру покарання дружини визначав сімейний суд, на який запрошували і кровних родичів дружини, але вирок виносив *pater familias*.

Разом із тим мудра та слухняна господиня була хазяйкою в домі нарівні з чоловіком. Як мати сімейства - матрона шанована рабами, клієнтами і дітьми. Знаками гідності вільнонародженої заможної жінки служили стола (стола – довге просторе плаття, що заборонялося носити пов'язям і жінкам, викритим у перелюбстві), а також особлива головна пов'язка [1]. Так само складалися й майнові відносини подружжя. Все майно, яке дружина мала до шлюбу або набувала за час шлюбу (спадщина), автоматично ставало власністю чоловіка. Практично дружина не могла бути власницею майна, а отже не могла й укладати правочини. Таке обмеження прав дружини певною мірою компенсувалося тим, що вона могла бути спадкоємницею після смерті чоловіка на рівні з дітьми і поділяла соціальне становище чоловіка: почесні, що виявлялися йому, поширювалися і на неї [3, с. 291]. У шлюбі з чоловічою владою право на розлучення мав лише чоловік, проте лише з поважних причин, наприклад, зрада, п'янство, бездітність, тощо.

У шлюбі *sine manu* дружина залишається під владою свого батька і агнаткою його підвладних членів сім'ї. Влада чоловіка на неї не поширювалася. Чоловік не мав ніякого фізичного впливу на її життя та свободу, тому вона могла з будь-яких підстав з ним розлучитися [4, с.50]. У такому шлюбі дружина повинна була поважати чоловіка і коритися йому; бути йому вірною; допомагати в його турботах про благо сім'ї, слідувати за чоловіком, якщо він змінював місце проживання (якщо дружина цього не робила, то шлюб розривався). Жінка мала право: одержувати звання і громадянський статус чоловіка; бути власником *dos*; вимагати повернення майна; мала право на 1/2 скарбу, знайденого чоловіком [1]. Так само регулювалися майнові відносини подружжя, в основу яких було покладено принцип роздільності майна чоловіка і дружини. Все, що було власністю дружини до вступу в шлюб або набуто нею за час шлюбу, залишалося її власністю, якщо вона юридично була самостійною. Дружина мала право самостійно володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном. Разом із тим, дещо обмеженим було *jus commercii* подружжя щодо одне одного. Загалом, чоловік та дружина мали право укладати між собою

різноманітні види договорів, однак, один з них - дарування, - був можливий лише з істотними застереженнями [3, с.292]. Навіть управління майном дружини здійснювалося чоловіком лише тоді, коли дружина сама передавала йому майно. У цьому разі відносини між подружжям визначалися на підставі договору доручення. Якщо між подружжям виникав спір щодо права власності на певні речі, то застосовувалася презумпція, що кожна річ належить чоловікові, поки дружина не доведе своє право власності на цю річ [4, с.50]. Отже, зміни, що відбулись в суспільній свідомості щодо ролі жінки у відносинах як майнового, так і особистого немайнового характеру, відобразилися у юридичному оформленні та практичному застосуванні інституту шлюбу без чоловічої влади, який захищав інтереси жінки. Створивши нову форму шлюбу з рівністю чоловіка і дружини, з вільним правом виходу з нього, право Риму суттєво і надовго випередило інші народи і країни у цьому напрямку.

Вилученість жіноцтва зі сфери публічно-правових відносин є найбільш повною та очевидною, повноправні вільнонароджені жінки в період Республіки: 1) не допускалися до державної служби, до роботи сенату і народних збор; 2) були позбавлені права публічних виступів; 3) не мали права свідчити на суді; 4) були позбавлені права висловлювати магістрату процесуальні вимоги за інший; 5) не мали влади в родині; 6) не мали права залишати за собою дітей у випадку розлучення; 7) не могли (протягом визначеного часу) успадковувати громадянство; 8) не мали права усиновлення; 9) були ущемлені в правах спадкування за законом; 10) завжди знаходилися під владою чоловіка і довгий час – опікуна; 11) не мали права одержувати хлібний пайок; 12) не мали права служити у війську; 13) не мали особистого і фамільного імені [5].

Необхідно зазначити, що у період ранньої Республіки римські жінки могли мати свої об'єднання, свого роду клуби, про що свідчать, зокрема написи, що збереглися. Так, у Тускулі існувало особливе товариство, куди входили місцеві жінки і дівчини, а в Медіолані (сьогодні Мілан) юні дівчата справили на честь

своєї покійної подруги, що належала до їх товариства, поминальні торжества. У самому Римі було добре відомо і визнане в законному порядку товариство замужніх жінок, учасниці якого іноді обговорювалися дуже важливі справи, які торкалися навіть загального положення в державі. Утім, у публічному місці або на громадських зборах жінок можна було зустріти не часто – стародавні звичаї зробили римську жінку домогосподаркою, її звичайне місце було біля домашнього вогнища атрії [5]. У часи Імперії жінки з вищого суспільства відкрито втручаються в політичні інтриги; одним із засобів зробити політичну кар'єру стало уміння сподобатися жінкам або заслужити їх прихильність.

Таким чином, правове становище римської жінки було обмежене, як у побуті, так і правових відносинах. Римське право надавало більшість прав чоловікам, в наслідок чого, жінка підпадала під вплив чоловіка. Але навіть наявність незначних прав у жінок, давало їм можливість здійснювати свою правосуб'єктність та боротися за її розширення.

Список літератури

1. Вовк В. М. «Жіноче питання» у римському праві. *Вісник ЛДУВС*. Львів: ЛьвДУВС, 2008. Вип. 3. С. 379-388. URL: <http://radnuk.info/statti/582-rimske/15155-2011-01-21-08-56-17.html> (дата звернення 20.04.2019).
2. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права. Москва: Зерцало. 2003. 272 с.
3. Підпригора, О.А., Харитонов, Є.О. Римське право : підруч. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
4. Основи римського приватного права; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. - Х. 2008 224 с.
5. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Giro/ (дата звернення 15.04.2019).